

І. Шовкун, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України:

Асоціація з ЄС диктує необхідність відродити промисловість

Одним з головних викликів і ключовою економічною реформою в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС має стати здійснення нової індустріалізації. Тільки відродження вітчизняної промисловості здатне реально вивести національне господарство із тривалої кризи, забезпечивши динамічний розвиток економіки.

Вибір – на користь промисловості

Шкода, але у довгому переліку реформ, що згідно зі Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» повинні повести країну до європейських стандартів життя та вивести її на провідні позиції у світі, про індустріальну реформу навіть не згадується! Багато експертів справедливо наголошують на тому, що виключення промисловості з національних економічних пріоритетів прирікає населення на зубожіння, а економіку на стагнацію. Що ігнорування попереджень про те, що ставка на село, а не на заводи, у сучасному глобалізованому світі безперспективна, призведе не до розвитку і прогресу економіки, а до регресу та примітивізації. Що щасливе майбутнє країни виявиться зовсім недосяжним за нинішнього жорсткого курсу на деіндустріалізацію.

Економічна історія давно показала, що багатство заможних країн формується динамічними галузями промисловості та просунутими послугами, виплеканими урядом і правлячою елітою. Розвиток виробничих структур у тих галузях, де сконцентровано технологічний прогрес, створює ренту (прибуток, більший за нормальний рівень доходу), яка дає капіталістам вищі прибутки, працівникам – вищі зарплати, а уряду – вищі податкові надходження. Внесок різних видів економічної діяльності у національне багатство різниться. Аграрна спеціалізація ніколи не забезпечувала значних доходів. Усі заможні країни використовували одну й ту саму стратегію – розвивали обробну промисловість, де зосереджено знання та технології. Така стратегія залишається безпрограшною і сьогодні.

Необхідність здійснення нової індустріалізації в Україні вже давно назріла і зумовлена, з одного боку, важливою роллю промисловості як фундаменту соціально-економічного, науково-технологічного та інноваційного поступу, з іншого – потребою у розв'язанні гострих проблем, які постали перед країною.

Від якого «дна» ми маємо відштовхнутися

Упродовж останніх років *криза у промисловості поглиблюється. Падіння промислового виробництва, що спостерігається з 2012 р., прискорюється* (див. табл.). Швидкими темпами занепадає виробництво у переробній промисловості

– ключовій галузі для модернізації економіки та підвищення національного добробуту.

ДЕЯКІ ПОКАЗНИКИ РОБОТИ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ у 2011–2015 рр.

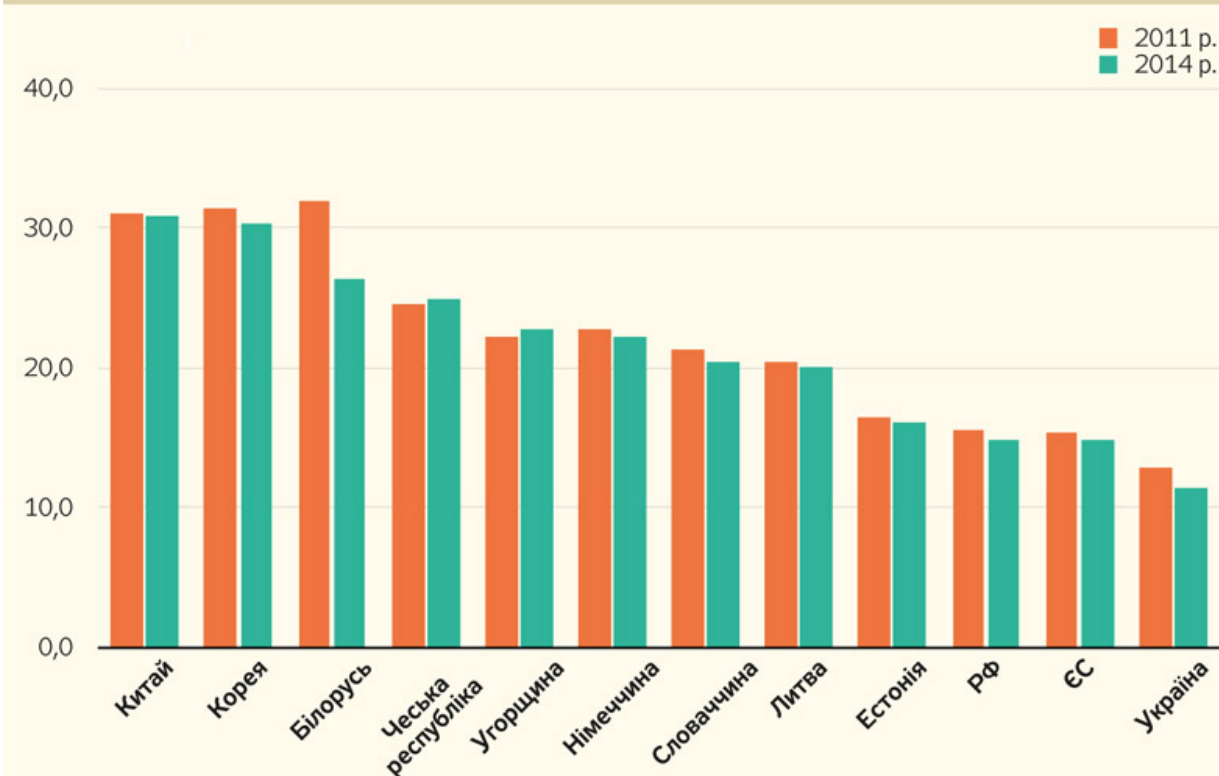
Показник	2011 р.	2014 р.	I півріччя 2015 р.	2014 р. до 2011 р., %
Індекс промислової продукції, % до відповідного періоду попереднього року,	108,0	89,9	82,0*	85,4
у т.ч. переробна промисловість	109,7	90,7	82,6*	82,4
Частка промисловості у ВВП, %,	22,9	19,4	20,3	-3,5
у т.ч. переробної промисловості	12,8	11,4	11,8	-1,4
Зайняте населення, тис. осіб	3352,7	2898,2	н.д.	86,4
Експорт, млрд дол. США	61,5	44,0	14,8	71,6

*Дані за січень–серпень 2015 р.

Глибоке падіння промислового виробництва загалом і особливо наукомістких виробництв інвестиційного спрямування веде до деградації та руйнування національної економіки, стрімкої втрати конкурентних позицій України на світових ринках.

Поглиблюється деіндустріалізація національного господарства. Питома вага промисловості у структурі ВВП постійно скорочується. Тривалий час зменшується роль переробної промисловості у створенні ВВП країни, що говорить про ознаки економічного занепаду та технологічної відсталості. Це дуже помітно на тлі інших країн, особливо сусідніх, які володіють великим переробним сектором і для яких він є найбільш значущою силою економіки.

Частка переробної промисловості у ВВП у країнах світу, %

Економіка України втрачає конкурентні позиції через *архаїчну структуру промислового виробництва*. У структурі промисловості переважають сировинно-добувні та низькотехнологічні виробництва. Так, на добувну промисловість і низькотехнологічні виробництва переробної промисловості припадає близько 60 % чистих доходів від реалізації промислової продукції, а от на середньо-високотехнологічні та високотехнологічні – менш як 15 %. На світових ринках промислових товарів країна представлена переважно сировинно-добувними та низькотехнологічними видами продукції.

Істотним чинником *втрати промислового потенціалу* є іноземна агресія в Україні. Країна зазнає збитків від зупинки роботи галузеутворюючих підприємств у найбільш промислово інтенсивних регіонах. Через політично вмотивоване блокування українського експорту порушено торговельні та виробничі зв'язки з РФ. Агресор навмисне руйнує виробничі потужності, демонтує та викрадає промислове обладнання високотехнологічних виробництв, знищує сировинно-матеріальні ресурси. А найгірше – гинуть люди, які мали б жити і працювати на благо своє та країни.

Вимушений розрив виробничо-технологічних зв'язків між підприємствами Сходу, Півдня та решти регіонів поглиблює критичний стан промисловості.

Занепад промисловості призводить до скорочення зайнятості у галузі. Також зменшується експорт промислових товарів, скорочуються податкові доходи бюджету, що поглиблює фінансову та валютну нестабільність економіки.

Розв'язання гострих проблем, які сьогодні постали перед промисловістю країни, потребує розроблення системного плану її відродження на новій технологічній основі. Водночас Україні необхідно долучитися до програм ренесансу промисловості ЄС.

Які можливості відкриваються

І реалізація Угоди про асоціацію з ЄС відкриває цілий спектр можливостей для розв'язання проблем промисловості України. Зокрема, у ст. 378 глави 10 «Політика у сфері промисловості та підприємництва» Угоди йдеться про домовленість сторін розвивати та зміцнювати «співробітництво з питань політики у сфері промисловості та підприємництва... Поглиблене співробітництво має покращити адміністративну структуру та нормативно-правову базу для українських і європейських суб'єктів господарювання в Україні та Євросоюзі і повинно ґрунтуватися на політиці ЄС щодо розвитку малого і середнього підприємництва та промисловості». Далі у ст. 379 зазначається, що сторони співпрацюють для такого:

– створення кращих базових умов через обмін інформацією та передовим досвідом і таким чином сприяння підвищенню конкурентоспроможності;

- спрощення та раціоналізації нормативно-правових актів і практики з окремим наголосом на обміні провідним досвідом з питань нормативно-правових методів, зокрема принципів ЄС;
- сприяння розвитку інноваційної політики;
- сприяння розширенню контактів між приватними підприємствами України та ЄС та між цими підприємствами і органами влади України та ЄС;
- підтримки вживання заходів щодо стимулювання експорту в Україні;
- сприяння модернізації та реструктуризації окремих галузей промисловості України та ЄС.

Досі українська сторона не сповна використовує можливості для розвитку власної промисловості, які закладено в угоді. Якщо промисловці України та ЄС упродовж останнього часу ефективно налагоджують взаємовигідне співробітництво (про що говорить укладання контрактів європейськими замовниками з різними підприємствами України, наприклад, великими машинобудівними заводами «Мотор-Січ», «Турбоатом», та невеликими інноваційними компаніями, як МЕК «Квантум Електрик»), то на державному рівні економічну політику ще потрібно реформувати. Зокрема, не тільки реанімувати практику формування державної промислової політики, а й наповнити її змістом відповідно до канонів ЄС. Інтеграція підходів до промислової політики дасть змогу розширити ринки збуту продукції, увійти в європейські ланцюжки створення вартості, створити нові робочі місця, повернути у промисловість кваліфіковану робочу силу, залучити кошти на розбудову промисловості з європейського ринку капіталів і цільових фондів (у т. ч. Європейського фонду розвитку, Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського інвестиційного фонду), долучитися до виконання науково-інноваційних проектів (наприклад, за програмою «Горизонт 2020»).

Промислова політика ЄС: курс на ренесанс

Для досягнення цілей Лісабонської угоди в частині промислового розвитку Єврокомісія реалізовує промислову політику, що спрямовується на протидію деіндустріалізації, підтримання інноваційності європейської промисловості, збільшення кількості робочих місць. Особлива увага приділяється структурним змінам промисловості на місцевому та регіональному рівнях.

Нині ЄС узяв курс на ренесанс промисловості. У спеціальному комюніке ЄК (2014 р.) наголошується на необхідності підтримати зусилля щодо здійснення реіндустріалізації економіки ЄС та *поставлено мету збільшити внесок промисловості у ВВП до 20 % до 2020 р.* Поштовх до такого повороту політики дала тривала рецесія, після якої вдалося відновити економічне зростання тільки у 2013 р. Промисловість в умовах світової економічної кризи виявилася найбільш стійкою галуззю економіки, значення якої виходить далеко за межі створення певної частки ВВП. Її діяльність забезпечує 80 % експортних доходів ЄС, 365 млрд євро профіциту від зовнішньої торгівлі товарами, 80 %

витрат приватного сектора на науку та інновації, існування 40 % робочих місць у приватному секторі, створення до двох робочих місць у суміжних галузях економіки. Розвиток промисловості є обов'язковою умовою стабілізації економіки ЄС.

Варто зазначити, що ренесанс промисловості ЄС неможливий без таких передумов, як:

- інтеграція та єдність європейського ринку, що формує привабливі умови для діяльності підприємств і виробництв;
- модернізація промисловості, інвестиції в інновації, нові технології, виробничі ресурси та навички;
- розвиток малих і середніх підприємств і підприємництва;
- інтернаціоналізація діяльності європейських компаній.

Важливим фактором стабільного економічного поступу ЄС є внутрішній ринок. Інтеграція європейського ринку перетворює ЄС на привабливе місце для виробництва товарів і послуг. Великий внутрішній ринок дає європейським компаніям переваги, що виникають завдяки розширенню масштабів попиту, підвищенню продуктивності, скороченню витрат, високій рентабельності інновацій, прискоренню технологічних зрушень. Значні резерви підвищення ефективності пов'язані з удосконаленням правил доступу на ринок, стандартів виробництва, забезпечення прав інтелектуальної власності, інтеграцією інфраструктурних мереж, стабільністю нормативно-правової бази.

Необхідною умовою для безперебійної роботи загальноєвропейського внутрішнього ринку є *інтеграція мереж виробничої інфраструктури* (інформаційних, енергетичних і транспортних) усіх країн – членів ЄС. Відповідно до закону про спільний ринок реалізуються заходи з розвитку морського, повітряного, залізничного транспорту, а також об'єднання енергетичного ринку.

Інфраструктура спільного європейського ринку має узгоджуватися з сучасними технологічними змінами. Тож завданням для промисловості ЄС є створення екологічно чистих двигунів і транспорту.

Оскільки цифрові продукти та технології стають чинником ренесансу європейської промисловості, то ЄК запровадила амбіційну програму з формування єдиного ринку телекомунікацій, розвиток інформаційно-комунікаційної сфери, уніфікацію регуляторних вимог, сприяння конкуренції.

Нові технологічні можливості для промисловості створює цифровізація бізнес-процесів і виробництва. Розповсюдження цифрових технологій дає можливість використовувати у промисловості хмарні обчислення (cloud computing), інтернет-додатки для промисловості, робототехніку, 3D-друк і дизайн, створювати інтелектуальні заводи (smart factories). Відповідно, багато уваги у ЄС приділяється розвитку інфраструктури та конвергенції

інформаційно-комунікаційних технологій з енергетичними та логістичними мережами.

Великий потенціал для конкурентоспроможності промисловості мають космічна інфраструктура та пов'язані з нею промислові та сервісні додатки. ЄС відіграє важливу роль у цій царині світової виробничо-технологічної інфраструктури. Висока вартість космічних проектів спонукає країни ЄС до їхнього спільного інвестування, а отже, і одержання користі від використання космічної інфраструктури. Завдяки економічній кооперації країн-членів і спеціалізованих галузевих організацій (таких, як European Space Agency та European Agency for the Global Navigation Satellite System) завершується здійснення флагманських проектів з розвитку космічної інфраструктури, проектів Galileo та Copernicus.

В умовах дефіциту природних і енергетичних ресурсів, високих стандартів соціального забезпечення та екологічних вимог конкурентні переваги європейської промисловості не можуть базуватися на дешевій і низькоякісній продукції. Вони мають ґрунтуватися на технологічних інноваціях, високій продуктивності, ефективному використанні ресурсів і великій доданій вартості. Відповідно планується посилювати зусилля щодо досягнення цільових орієнтирів стратегії ЄС 2020 стосовно витрачання 3 % ВВП на дослідження та розробки. *Стимулювання інвестицій в інновації та нові технології виступає нагальною передумовою для забезпечення прогресу промисловості.* Для сприяння інвестиціям в інновації ЄК використовує різні підйоми впливу. Зокрема, за рамковою програмою «Горизонт 2020» заплановано витратити майже 80 млрд євро на дослідження та інновації, що стануть підґрунтям для лідерства європейської промисловості. Передбачається підтримка перспективних технологій, що дасть змогу переглянути світові ланцюжки створення вартості, підвищити ефективність використання ресурсів і змінити міжнародний поділ праці на користь європейських виробників.

Крім того, для країн-членів стають доступними щонайменше 100 млрд євро коштів європейського структурного та інвестиційного фонду, які можуть використовуватися згідно з пріоритетами промислової політики. При цьому центральним концептуальним напрямом інвестицій в інновації визнано Smart Specialisation.

Оскільки країни-члени дедалі частіше вдаються до стимулювання інвестицій у стратегічні галузі промисловості, ЄК удосконалює правила надання державної рамкової допомоги на науку та інновації, а також правила державних закупівель. Це допомагає створити критичну масу попиту та забезпечити ефективний розподіл ресурсів відповідно до норм внутрішнього ринку.

Спрощення доступу до чинників виробництва є важливою передумовою для промислового розвитку. Європейські компанії потребують надійного

доступу до необхідних ресурсів на прийнятних умовах. Проте досі існують істотні труднощі на ринках капіталів, енергетичних ресурсів і сировини. *Доступ до джерел фінансування є першочерговою необхідністю*, оскільки після кризи залучати позичкові кошти банків компаніям реального сектора стало складніше, особливо малим і середнім підприємствам.

Регуляторні реформи фінансових ринків, здійснення збалансованої монетарної політики дали можливість відновити фінансову стабільність. Цільові заходи європейської економічної політики спрощують доступ до капіталу для суб'єктів реального сектора. При цьому використовуються такі інструменти, як розподіл кредитних ризиків за гарантіями ЄС, надання кредитів малим і середнім підприємствам з використанням коштів європейських структурних та інвестиційних фондів. Сприятливе співвідношення внутрішніх заощаджень та інвестицій, що склалося у ЄС, а також їхнє податкове стимулювання дає можливість мати власні ресурси розвитку.

У зв'язку з посиленням фрагментації внутрішнього ринку банківського кредитування у ЄС у період кризи, непропорційним зростанням кредитних ставок у різних країнах зусилля спрямовуються на формування єдиного внутрішнього ринку капіталів, який дозволяв би трансграничний доступ до фінансування для підприємств. Реалізуються передбачені в Зеленій книзі з довгострокового фінансування європейської економіки заходи щодо диверсифікації джерел фінансування підприємств і забезпечення довгострокових інвестицій.

«Домашнє завдання» для України

Таким чином, імплементація Угоди про асоціацію вимагає від України роботи над формуванням власної промислової політики, яка була б націлена на здійснення нової індустріалізації економіки. Необхідна системна робота щодо налагодження співпраці з питань реалізації державної промислової політики; інтеграції промисловості України до програм ренесансу промисловості ЄС; виробничо-технологічної кооперації промисловості України та країн ЄС.

Враховуючи нинішній стан промисловості країни, засадничими елементами нової промислової політики мають стати:

- відродження промисловості як ключової галузі національної економіки;
- фінансова стабілізація та забезпечення доступності ресурсів фінансових ринків для реального сектора економіки;
- залучення інвестицій для розбудови нового індустріального базису економіки;
- структурна перебудова промисловості, модернізація виробництва на основі нових технологій;
- децентралізація інструментів промислової політики та стимулювання розвитку промисловості в регіонах країни;
- фінансування науки і сприяння технологічним інноваціям у виробництві;

– розбудова сучасної виробничо-технологічної інфраструктури
(Шовкун І. Асоціація з ЄС диктує необхідність відродити промисловість // Дзеркало тижня. України (<http://g.ua/DAdn>). – 2015. – 9.10).